تۆماس مۆر
THOMAS MORE ئەنتی سونەتیزم

محمد علی زندی

تۆماس مۆر دوای میکاڤیلی، گرنگترین نوسەری سەدەی شانزە و یەکێك لە بیرمەندانی قۆناغی ڕێنیسانسە. ئەو ڕەخنەی لە فەلسەفەی مەکتەبی دەگرت و پێی وابوو کۆمەڵگای قەشەکان دەبێ لە ناوەوە ڕێکبخرێتەوە. زیرەك و قسەخۆش و وریا بوو، بەڵام بە واتا باوەکەی فەیلەسووف نەبوو. ئەو هیومانیست ، بەڵام لە هەمانکاتدا دیندار بوو. تۆماس مۆر ساڵی 1472 لە خێزانێکی بەڕەچەڵەك ڤینیسیایی کە بۆ بەریتانیا کۆچیان کردبوو، لە لەندەن لەدایکبوو. باوکی دادوەری ئەنجومەنی پاشایەتی و لە خانزادانی پلەدوو بوو. تۆماس مۆر لە ئۆکسفۆرد دەستی بە خوێندنی زمانە کلاسیکییەکان (یۆنانی و لاتینی) کرد، لەوێ لەگەڵ ئەراسمۆس ئاشنا بوو لە ئەنجامی فێربوونی زمانی یۆنانی، کتێبی «ستەمکارکوژی» بەرەمی لووسییەنی لە یۆنانییەوە وەرگێڕایە سەر لاتینی، بە هۆی ئەوەی لەو سەردەمەدا فێربوونی زمانی یۆنانی باو نەبوو، پێیانوابوو کە مەیلی بەرەو کوفری سەردەمی کلاسیك هەیە، کاربەدەستانی زانکۆ و باوکیشی لە بەرامبەریدا ڕاوەستان و مۆر لە زانکۆ دەرکرا. لە تەمەنی نۆزدە ساڵیدا لە ڕۆما زنجیرەیەك وتاربێژی دەربارەی «شاری خودا»ی ئۆگۆستین پێشکەش کرد. ماوەیەك دواتر چووە یەکێك لە پەرستگاکانی ڕێبازی شارتەر و ماوەی چوار ساڵ بێ ئەوەی سوێندە سیانییەکەی ئەوێ بخوات (هەژاری، پێملبوون و پاکی) لەوێ مایەوە، دواتر گوایە بە وتەی ئەراسمۆس ـ پاپای کامبەرای ـ پەرستگەی بەجێنەهێشت، هاوسەرگیری کرد و دەستی بە کاری پارێزەری کرد.

مۆر ساڵی 1504 بوو بە نوێنەری پەرلەمانی عەوام لە بەریتانیا و سەرۆکایەتی بەرەنگاربوونەوەی هێنری حەوتەم بۆ زیادکردنی باجی لە ئەستۆگرت. لەم کارەدا سەرکەوت بەڵام پاشا قینی لێ هەڵگرت. لەگەڵ مردنی پاشا لە ساڵی 1509، مۆر گەڕایەوە سەرکاری پارێزەری و کەوتە بەر لوتف و سەرنجی هنری هەشتەم و ساڵی 1514 نازناوی «سێر»ی پێ بەخشرا. وەك سەفیر نێردرایە چەند ئەرکێك. دوای لەسەر کار لابردنی «ڤێلسی» هێنری هەشتەم مۆری کردە سەرۆك وەزیران، بەڵام زۆر زوو شا لێی بەقیندا کەوت. کێشەی مۆر لەگەڵ شا دەگەڕایەوە بۆ ئەو بڕیارەی کە شا دەیخواست ژنەکەی خۆی واتە «کاترین ئارگۆسن» تەڵاق بدات و لەگەڵ «بۆلین» هاوسەرگیری بکات. ئەنجامی ئەم کێشەیە لەسەر کار لابردنی مۆر لە 1532 بوو، بەڵام ئەوەی مۆری بە کوشتن دا خۆ بەدووگرتن لە سوێندی سەرۆکایەتی بوو، کە شا ئەمری کردبوو. شا لە 1534 پەرلەمانی ناچار کرد یاسای سەرۆکایەتی بپەرژێنن. بەپێی ئەم یاسایە شای بەریتانیا دەیتوانی لەشوێنی پاپا، سەرۆکایەتی کڵێسای بەریتانیاش بکات. لەم یاسایەدا، سوێندی سەرۆکایەتی یان باشتر بڵێین پەیمانبەستن لە بەرچاو گیرابوو، مۆر سەرپێچی لەو سوێندخواردنە کرد و بە تاوانی خیانەت بە بەرژەوەندییە باڵاکانی وڵات تاوانبار کرا و لە 1535 ئیعدام کرا.

ئەندێشەی سیاسیی مۆر

پوختەی ئەندێشەی سیاسیی مۆر ئەمە بوو، کە ناکرێ کۆمەڵگا لە ڕێگەی دانانی یاسای چاکەوە، چاك بکرێت، چونکە سەرەڕای هەبوونی یاسای باش، دیسان کێشە و پرسەکان وەك خۆیان هەن. لەسەر ئەم بنەمایەش بەر لەوەی سەرقاڵی یاسای باش بۆ چاککردنی کۆمەڵگا بین، دەبێت هۆکاری ڕوودانی کێشەکان شی بکرێتەوە. ئەو بۆ ئەوەی ئایدیاکەی خۆی بکاتە نووسین لە مەودای ساڵانی 1510 بۆ 1516 کتێبی یۆتۆپیای لە ژێر کاریگەری کۆماری ئەفلاتۆن و کتێبی «پەسەندی شێتی» بەرهەمی ئەراسمۆسی نوسی، کە نیشان دەدات ئەوەندە کردەی نادادوەرانە لە کۆمەڵگادا نییە. لەم کتێبەدا لە دوو بەشی جیاوازدا دەست دەداتە شیکردنەوەی دۆخی قەیراناوی بریتانیا، دواتر لە بەشی دووەمدا تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵگایەکی ئارمانی وێنا دەکات. کتێبێکی دیکەی مۆر، «ئاسوودەیی لە بەرامبەر خەم»ـە، کە لە زیندان نوسیویەتی.

بەشی یەکەمی کتێبی یوتۆپیا

یوتۆپیا بە شیکردنەوەی دۆخی ژیانی بەریتانیای سەرەتای سەدەی شازدە دەستپێدەکات. ئەو دۆخە زۆر دڵخواز نییە، چونکە ئاسەوار و کاریگەری شەڕە ناوخۆییەکانی نیوەی کۆتایی سەدەی پازدە کە وڵاتی ڕاکێشی ناو هەژاری و خوێن کردبوو، هەنووکەش دیار بوو. کێشمەکێشی ناوخۆیی و ئەو ئازار و ئەشکەنجانەی کە گروپە سەرکەوتووەکان بە پێی داب و نەریت دەیانسەپاند بەسەر دۆڕاوەکاندا، ببووە هۆی ئەوەی کە ژمارەیەکی زۆر لە خێزانە کۆنەکانی خانزادەی بەڕەچەڵەك نۆرماندی لەناو بچن و هەندێك خێزانی دیکە، کە لە ڕابردوودا ناویان نەبوو گەیاندە پلەی باڵا، هەر بەو جۆرەی قۆناغی ئاڵۆزی و پشێوی و گۆڕانکاری خێرا لە چارەنووسی خەڵکدا دروستدەکەن.

جگە لەمانەش هەندێك خەڵك خوویان وابوو، کە بژێوی خۆیان لە ڕێگەی کارکردن لە پیشەی سەربازی دابین بکەن، کاتێك شەڕە ناوخۆییەکان کۆتایی پێهات بەشێکی زۆر لە میلەتە کۆنەکان، دەستیان کرد بە ڕێگری و چەتەیەتی کە لە ئەنجامی ئەمەدا، ئاسایشی ڕێگەوبان و موڵکە تایبەتەکان کەوتە مەترسییەوە. بە هۆی هەناردەکردنی ڕوو لە زیادبوونی خوری بەریتانیا بوو، فلاندەر گەلێك لە کێڵگەکانی دانەوێڵە کرابووە لەوەڕگە. ئەم گۆڕانی شێوەی بەکارهێنانی کێڵگەیە، موڵکدارەکانی دەوڵەمەندتر کردبوو، بەڵام ببووە هۆی گرانبوونی نرخی نان و زۆربوونی ژمارەی بێکارەکان. دەرئەنجامی ئەم دۆخەش ببووە هۆی کەمبوونەوەی حەقدەستەکان هەرچەندە کورت ماوە بوو، بەڵام ئاسەواری کارەساتباری بەجێهێشت. بەم حاڵەشەوە یاسادانەران بە توندکردنەوەی سزاکان ویستیان چارەیەك بۆ ئەم دۆخە بدۆزنەوە. بۆ نمونە سزای ڕێگری و چەتەیی لە جاددە سەرەکییەکاندا، مەرگ بوو. تەنانەت ئەگەر ئەم چەتەییە کوشتنی مرۆڤیشی لێ نەکەوتبێتەوە.

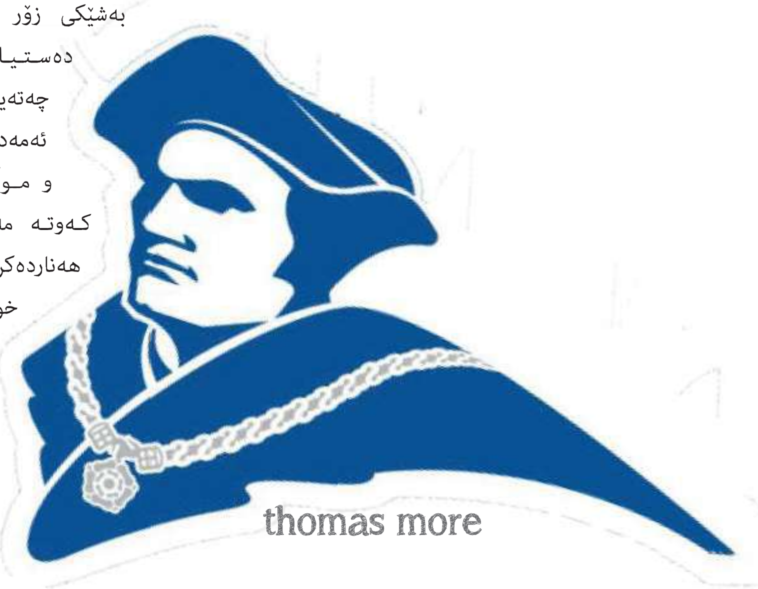

بەشی دووەمی یوتۆپیا

تۆماس مۆر لەبەشی دووەمی کتێبەکەدا کۆمەڵگایەکی نمونەیی وێنا دەکات و دادەڕێژێت. یوتۆپیا شیکردنەوەی وڵاتێکی گریمانەییە بەناوی «ئابراسکا» کە لە نیوەگۆی باشووردایە و پاشاکەی واتە «یۆتۆپۆس» فەرمانی داوە، کە دەوروپشتی خاکی ئەو وڵاتە وەك کاناڵ هەڵبکەنرێت و وەك دوورگەیەك لە وڵاتانی دیکە جودا بکرێتەوە. کەسێك بە ناوی کاپتەن «ڕافائێل هیتلدۆ» لە کاتێك بەدوای «ئامریکۆ ؟؟؟»دا دەریاوانی دەکات بە هەڵکەوت ڕێگەی دەکەوێتە ئەو شوێنە و پێنج ساڵ ژیانی لەوێ دەباتە سەرو تەنیا بەو مەبەستە دەگەڕێتە وە بۆ ئەوروپا، کە بونیاتی عاقڵانەو دادپەروەرانەی ئەم دوورگەیە بە ئەورووپییەکان بناسێنێت.

شاری خەونەکانی مۆر، کۆمەڵگەیەکی سیاسییە کە شێوەی حکومەتەکەی دیموکراسی پەرلەمانییە و پەرلەمانتاران و کاربەدەستانی دەوڵەت لە 54 شارەوە بە هەڵبژاردنی ناڕاستەوخۆ هەڵدەبژێردرێن.

هەڵبژاردن بەم شێوەیە كە هەموو سی خێزانێك، گروپێك پێكدێنن، هەموو گروپێك، بەڕێوەبەرێك یان نوێنەرێك بە ناوی «فیلارك» هەڵدەبژێرن كە بۆ ماوەی یەك ساڵ بەرپرسیار دەبێت. هەر دە بەڕێوەبەر كەسێك لەنێوان خۆیاندا هەڵدەبژێرن و ئەم ڕەوتە بەردەوامە، تاوەكوو دەرەنجام چوار كەس هەڵدەبژێرن و لە نێوان ئەوانەدا كەسێك وەك پاشا هەڵدەبژێرن، كە تاوەكوو كۆتایی تەمەنی یان ئەو كاتەی لە یاسا سەرپێچی نەكات، لە شوێنی خۆیدا دەمێنێتەوە. بەڕێوەبەران ئەنجومەنێكیان هەیە جگە لە ئەنجومەنی بەڕێوەبەران، پەرلەمانێكی نەتەوەییش هەیە كە یاساكان ڕێكدەخات.

یوتۆپیا 54 شاری هەیە كە جگە لە پایتەخت، هەموویان بە یەك نەخشە دروستكراون، هەموو دوو ساڵێك خانووەكان پێكەوە دەگۆڕنەوە. هەموو خەڵك جۆرێك جلوبەرگ لەبەردەكەن، بەڵام جلوبەرگی ژنان و پیاوان و خێزاندار و بێ‌خێزان جیاوازە. هەموو شتێك هاوبەشە. سێ خێزان پێكەوە نان دەخۆن، دەوڵەت بە وردی هاوسەرگیری ڕێكدەخات. كچان بەر لە هەژدەساڵی و كوڕان بەر لە 22 ساڵی مافی هاوسەرگیرییان نییە. هەرجۆرە لادانێك بەر لەم تەمەنانە بە توندی سزا دەدرێت. بووك و زاوا پێش هاوسەرگیری بە ڕووتی سەیری یەك دەكەن، تاوەكوو ئاگاداری كەموكوڕییەكانی یەكدی بن. ئەگەر كەموكوڕییەك لە جەستەدا هەبێت لە هاوسەرگیرییەكە پەشیمان دەبنەوە و بەمجۆرەش بەر بە تەڵاقی دوایی دەگیرێت. چەند هاوسەری ڕێگەپێدراو نییە و تەڵاقیش پەسندكراو نییە، بەڵام لە حاڵەتی پەسندكراودا پاش بەدواداچوونی ورد و تەواو، دەكرێ هاوسەرگیری هەڵبوەشێتەوە. لە حاڵەتێكدا كە ژمارەی منداڵەكانی خێزان زیاتر لە ئاستی پێویست زیادی كرد، منداڵە زیادەكان دەدرێنە ئەو خێزانانەی منداڵیان نییە. ئەگەر شارێك زیاتر لە ئاست گەشە بسەنێت، بەشێك لە دانیشتوانی دەگوازرێنەوە بۆ شارێكی دیكە.

لە دوورگەكەدا هەندێك كۆیلەش هەبوون، كە بە كاری سووك و پیسەوە سەرقاڵ بوون. هەندێك لەم كۆیلانە لەو هاووڵاتییانەن كە تاوانیان ئەنجام داوە و لەم ڕێگەوە سزا دەدرێن. بەشێكی دیكە لە كۆیلەكان، ئەسیرانی شەڕن. لەوێ یاسا كەمە و تاوان كەمتر. پێویست بە یاسای توندڕەوانە ناكات، چونكە موڵكداری تایبەت بوونی نییە كە پێویست بە پاراستن بكات. كەس ناتوانێت هیچی ببێت مەگەر ژنێك یان مێردێك. لەم ڕووەوە تاكە تاوان، تاوانی گرێدراوی پەیوەندییەكانی ژنان و پیاوانە.

سەرەكیترین یاسای ئەم دوورگەیە، سڕینەوەی موڵكداری تایبەتە. چونكە زەوی، خانووبەرە، كارگە و سەرچاوە سروشتییەكان موڵكی دەوڵەتە. دراو و گرێبەستی تایبەتی نێوان تاكەكان سڕدراوەتەوە، سەرجەم دانیشتوان لەسەریانە بە نۆبە لە كاری كشتوكاڵ و كارەكانی دیكەشدا خزمەت بكەن. كاری سووك وەك مشەخۆری، چەتەیی، نۆكەری، بانكداری و خاوەن موڵكی بوونی نییە. شەش كاتژمێر كاری ڕۆژانە بەسە بۆ ئەوەی پێویستییەكانی كۆمەڵگا دابین بكرێت، هەموو خێزانێك دەتوانێت بچێتە ئەنبارە گشتییەكان و ئەوەندەی پێویست، كەلوپەل هەڵبگرێت. ئەم ئازادییە لە هەڵگرتنی كەلوپەلدا نابێتە هۆی زۆربوونی بەرخۆری، چونكە هیچ چەشنە مۆدەگەرایی و مەیل بۆ ئەنباركردنی كاڵا لە خەڵكدا نابینرێت.

لە یوتۆپیا سەرجەم ئایینەكان خاوەن ئازادی تەواون. تەنانەت هیچ سزایەك بۆ كافر و بێدینەكان لەبەرچاو نەگیراوە، بەڵام لە كاركردن لە بەشی گشتی و مافە مەدەنییەكان بێبەشن. ئایینی زۆربەی دانیشتوانی یوتۆپیا دێیزم یان خوداپەرستی هاوڕێ لەگەڵ سروشت پەرستییە. توندڕەوی ئایینی، سووكایەتیكردن بە ئایینەكانی

تۆماس مۆر دوای میكاڤیلی، گرنگترین نوسەری سەدەی شانزە و یەكێك لە بیرمەندانی قۆناغی ڕێنیسانسە. ئەو ڕەخنەی لە فەلسەفەی مەكتەبی دەگرت و پێی وابوو كۆمەڵگای قەشەكان دەبێ لە ناوەوە ڕێكبخرێتەوە

دیکه و شتی لەم چەشنە بە تەواوەتی قەدەغەیە و سزاکەی دوورخستنەوەیە لە دوورگە. دانیشتوانی بۆ یوتۆپیا بڕوایان بەوە نییە، کە لە هەموو ئایینەکان وەك یەك دروستن، بەڵکوو وا بیردەکەنەوە کە لەژێر دەسەڵاتێکی پێکەوە هەڵکردنی ئایینی، هەمووکەس دەتوانێت ئایینی راستەقینەی خۆی بدۆزێتەوە. لەوێ مامۆستایانی ئایینی خاوەن فەزیلەتی تایبەتن، ژمارەیان کەمە و لە رێگەی خەڵکەوە هەڵدەبژێردرێن. بەرپرسیارییەتی ئەوان بەرگری لە پیرۆزەکان، پەرستنی خودا و چاوەدێری رەفتاری خەڵکە.

سیاسەتی دەرەکی یوتۆپیا وەك سیاسەتی دەرەوەی بەریتانیا، کە لە سەردەمی پاشایەتی شاژن ئێلیزابێسەوە تاوەکو سەدەی نۆزدە و پێدەچێت تا سەدەی بیستیش پیادە دەکرا. دوورگەی یوتۆپیا لە پاڵ کیشوەرێکی گەورەدا بوو. سیاسەتی دانیشتوانی یوتۆپیاش ئەمە بوو، کە هیچ کام لە دەوڵەتەکانی ئەم کیشوەرە بە کەڵکوەرگرتن لەوانی دیکە نە چێتە پێگەیەکی سەرترەوە. لەم رووەوە دانیشتوانی دوورگەکە بەردەوام لە هەوڵی ئەوەدا بوون، کە لەگەڵ دەوڵەتانی لاوازتر ببنە هاوپەیمان و لە ناوخۆیی ئەو وڵاتانەی لە هەوڵی زاڵبوون بەسەر ئەوانی دیکەدا بوون، دژایەتی و چەندبەرەکی ساز بکەن. ئەوان پێیانوابوو جەنگ، خراپییەکی رەوایە، لەم رووەوە دانیشتوانەکەی نەدەکەوتنە شەڕەوە، جگە لەم سێ حاڵەتە:

1. بەرگری لە وڵاتەکەیان لە کاتی هێرشی بێگانەدا.
2. رزگارکردنی وڵاتانی هاوپەیمان لە دەستی داگیرکەران.
3. رزگارکردنی ئەو نەتەوانەی لەژێر فشاری حکومەتە زاڵمەکاندان.

لێرەدا ئەم پرسیارە دێتە پێش، کە ئایا تۆماس مۆر بە نوسینەوەی سیستمێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی لە کتێبی یوتۆپیادا بە هیوا بوو دەرەنجامی کردەوەیی دەست بکەوێت؟ ئایا بەراستی لەسەر ئەو بڕوایە بوو، کە دەکرێ رێکخراوەیەکی کۆمەڵایەتی بەپێی ئەو شتەی ئەو لە کتێبەکەیدا وەسفی کردبوو، دابمەزرێت؟ وەڵامی ئەم پرسیارانە دەکرێ لەو دەرئەنجامەی کۆتایی کتێبەکەیدا بدۆزرێتەوە. لە دەرەنجامەکەدا مۆر جەخت دەکاتەوە کە یوتۆپیا ناکرێت بە شێوەیەکی نەناسراو بکرێتە مودێل، بەڵام دەتوانێت فێری گەلێك شتمان بکات بۆ ئەوەی هەلومەرجی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەورووپا کە گەلێك کەموکورتی تێدایە، چاکسازی تێدا بکەین.

بەرهەمەکەی مۆر کاریگەرییەکی قووڵی لە شکڵگرتنی بیرۆکەی کۆمۆنیزم بە تایبەت لە کۆتاییەکانی سەدەی هەژدەدا هەبوو، بەڵام بەر لەوەی ئەو کاریگەرییە دووره دابنێت، ناکرێ کاریگەرییەکەی لەسەر ئەو بزاڤەی لە بواری زەمەنییەوە لێی نزیکتر بوو، لە بەرچاو نەگرین و ئەمەش ئەو کاریگەرییەیە، کە لەسەدەی شازدە لە شێوەی بیرکردنەوەی ئەو کەسانە داینا، کە بزاڤی ئایینی مەیلەو سۆسیالیستییان لە ئەڵماندا بەڕێوەدەبرد.

جیاوازی کۆماری ئەفلاتۆن و یوتۆپیای مۆر

1. کۆماری ئەفلاتۆن ئەریستۆکراتییە، کە فەیلەسووف شایەك تێیدا دەسەڵاتدارە. لەوێدا خەڵك پێگەیەکیان نییە، بەڵام یوتۆپیای مۆر، دەوڵەتێکی یەکجار دیموکراتیکە. دەسەڵاتێك لەسەر دەستی خەڵك بۆ خەڵك. خەڵك نەك هەر بەڕێوەبەران هەڵدەبژێرن، بەڵکوسەرچاوەی کۆتایی هەمو هێز و دەسەڵاتێکن.
2. مۆر کۆمۆنیزمی ئەفلاتونی بۆ ژنان و منداڵان ناپەرژێنێت و خێزان بە بنەمای رێکخراوی کۆمەڵایەتی دەزانێت.
3. مۆر پێکەوە ژیانی ئایینە جیاوازەکان پەسند دەکات، بەڵام لە کۆماری ئەفلاتوندا دەوڵەت شوێنی خودا دەگرێتەوە و سەرجەم هاوڵاتییان دەبێ بیپەرەستن و رێزی لێبگرن. هیچ ئایینێکی دیکە نابێ ببێت و لەگەڵ هیچ ئایینێك هەڵناکات. مۆر بە تەواوەتی سیاسەت لە ئایین جودا دەکاتەوە.
4. لە کۆماری ئەفلاتوندا سێ توێژ، کە نوێنەری سێ توخمە لە زەینی مرۆڤدا بوونی هەیە. مۆر مرۆڤەکان پۆلێنبەندی ناکات و هەموویان بە یەکسان دەزانێت.
5.بنەمای کۆماری ئەفلاتون، دادپەروەرییە، دادپەروەری وەها پێناسە کراوە کە هەمووکەس لە کاتێکدا سەرقاڵی کارێکە، دەست وەرناداتە کاری دیترانەوە. لە شاری چاکانی مۆردا دادپەروەری وەك بەرابەری مرۆڤەکان پێناسە کراوە و گرنگی نەدراوە بە لێزانی و پسپۆڕی، ئەمە لە کاتێکدا لە کۆمار پسپۆڕی و کارزانی گرنگی پێدراوە.
6. لەیوتۆپیای مۆردا پێویستە هاووڵاتییان راهێنان و پەروەردەی سەربازی بکرێن، بەڵام لە کۆماردا تەنیا ئە وانەی هێزی مۆراڵ تێیاندا سەرترە، بۆ راهێنانی سەربازی هەڵدەبژێردرێن.

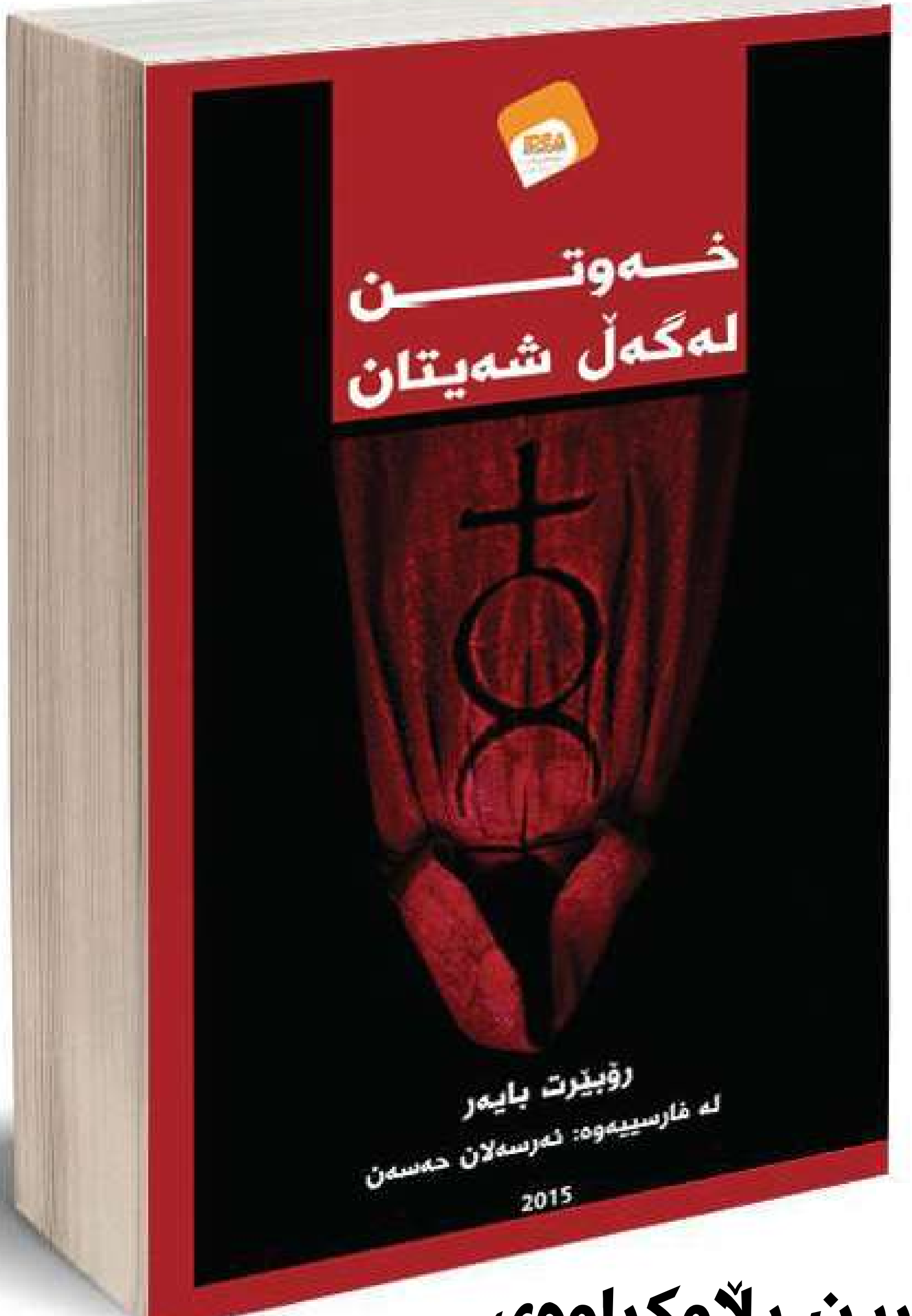

نوێترین بڵاوکراوەی
دەزگای ئایدیا
بۆ فکرو لێکۆڵینەوە

NICCOLO MACHIAVELLI

THOMAS MORE